

V. VIČEV, *Morál i sociálnaja psichika*. Moskva 1978, 356 s.

Monografická práca bulharského autora Vasila Vičeva, ktorá vyšla r. 1978 v nakladateľstve „Progress“ v ruskom jazyku, patrí medzi pozoruhodné filozofické práce bulharskej knižnej produkcie.

Dnes tak veľmi aktuálne otázky vzťahu morálky a sociálnej psychiky potvrdzujú nerozlučnosť spojenia týchto dvoch duchovných fenoménov v procese koexistencie ľudí. Žiaľ, je potrebné priznať, že tejto problematike sa na stránkach etickej literatúry venovala dosiaľ malá pozornosť. Práve z týchto dôvodov vítame tento edičný čin bulharského filozofa V. Vičeva, ktorý v koncentrovanej podobe podáva systematický výklad vymedzenia vzájomných korelačných vzťahov morálky a sociálnej psychiky.

Skúmanie týchto problémov má nielen teoreticko-metodologický, ale aj hlboký praktický význam — od neho totiž závisí vzostup efektívnosti výchovnej práce a poslania výchovy ako faktora usmerňujúceho sociálne procesy. Vedecká analýza mravných a sociálno-psychických javov, správania, snáh a nálad rôznych skupín a vrstiev obyvateľstva predstavuje nevyhnutnú podmienku reálneho hodnotenia udalostí, ich vedeckej prognózy.

V úvodných častiach práce si autor kladie otázku vymedzenia morálky a sociálnej psychiky, ako aj otázku miesta sociálnej psychiky v štruktúre morálneho vedomia a morálnych vzťahov. „Morálka a sociálna psychika — to je časť všeobecného, mnohofunkčionálneho a regulujúceho systému správania [spoločenského vedomia vcelku], systému, ktorý spĺňa špecifické informačné, normatívno-hodnotové a emocionálno-podnecujúce funkcie; morálka a psychika ako

zvláštne duchovné fenomény sú určované spoločenským bytím, vyjadrujú objektívne vzájomné vzťahy medzi človekom a spoločnosťou a slúžia na prekonanie medzi nimi vznikajúcich rozporov, na upevnenie sociálneho v individuálnom.“ (1, s. 25)

Skúmanie podstaty sociálnej psychiky predpokladá nielen jej komparáciu so zvláštnosťami individuálnej psychiky, ale aj jej určenie ako elementa všeobecnejšieho systému, v ktorom nadobúda svoju kvalitatívnu určenosť. Znamená to, že v takomto prípade je potrebné analyzovať miesto a funkcie sociálno-psychických javov v štruktúre spoločenského vedomia.

Autor v tejto súvislosti ukazuje, že „ohraničenie sociálnej psychiky rámcom elementárneho každodenného vedomia vychádza z predpokladu, že v nej fungujú tie myšlienky a idey o spoločenskom živote, ktoré ešte nenašli v plnej miere jasnú a presnú ideologickú formu a systematizáciu“. (1, s. 64) A ak sociálna psychika nie je systematizovaným spoločenským vedomím, nemôže odhaľovať základné tendencie v rozvoji sociálneho systému. „Sociálna psychika, podobne ako aj ideológia, nie je osobitnou samostatnou formou spoločenského vedomia, ale sa prejavuje vo všetkých ostatných formách spoločenského vedomia; sociálno-psychické fenomény sa vyskytujú tak v politickom, právnom, ako aj v morálnom vedomí, pričom tieto fenomény sa vyskytujú ako ustálený komponent nie na najnižšom stupni spomínaných foriem spoločenského vedomia, ale prenikajú celou ich štruktúrou.“ (1, s. 65)

Vidíme teda, že sociálna psychika je skutočne „aktuálny prejav spoločenského vedomia [právneho, mrav-

ného, politického atď.) v procese spoločnej kooperatívnej činnosti ľudí. Avšak v danom prípade, ako poznamenáva autor, „aktuálny prejav spoločenského vedomia nie je len obyčajný súhrn jemu zodpovedajúcich každodenných názorov, pocitov a nálad, ale zvláštny typ sociálnej informácie, ktorá sa funkcionálne odlišuje od vedeckej a hodnotovej informácie“. (1, s. 66)

Charakteristická črta sociálnej psychiky spočíva teda v tom, že odráža-
júc spoločenské bytie, nevystupuje ako poznanie spoločenského bytia, ale ako emocionálne-podnecujúca a sankcionizujúca reakcia na udalosti, fakty, činy atď., dotýkajúca sa záujmov danej spoločnosti ľudí. Existuje teda a funguje ako zvláštny stav spoločenského vedomia, „prejavujúci sa pri prechode vedeckých a hodnotových myšlienkových útvarov smerom k praxi, k predmetno-praktickej činnosti ľudí, a to vo forme súhlasu (potvrdenia) a pokarhania (príkazov)“. (1, s. 66)

Autor z uvedeného uzatvára, že „ako zvláštny jav sankcionizujúcej informácie sa sociálna psychika líši aj od ideológie, aj od každodenného vedomia; sociálna psychika totiž odráža vonkajší svet nie v podobe pojmov, ale vo forme všeobecného prežívania, subjektívneho stavu skupiny ľudí“. (1, s. 67) Je to nevyhnutný komponent všetkých foriem spoločenského vedomia a všetkých jeho podôb tak na každodennej, ako aj na teoretickej úrovni, je to jeden z nenormatívnych prostriedkov regulácie správania, pretože v ňom obsiahnuté ciele a prostriedky regulácie správania nie sú vždy jasne a pregnantne sformulované, diferencované a individualizované do strohých konkrétnych potrieb.

Avšak odhliadnuc od mnohostrannosti, dynamiky a relatívne slabšej organizovanosti rôznych sociálno-psy-

chických fenoménov, je potrebné pripomenúť, ako správne podotýka V. Vičev, že tieto fenomény predsa len „majú schopnosť umocňovať (alebo naopak paralyzovať) individuálnu, intelektuálnu a vôľovú aktivitu človeka, byť regulátorom a tonizátorom správania, majú schopnosť vytvárať postoje k tomu či onomu vnímaniu informácie“. (1, s. 140) Regulatívno-podnecujúca funkcia sociálnej psychiky sa takto bezprostredne prejavuje v reálnom akte správania, pričom sa zakladá nie na osvojení zákonov a princípov, ale na kolektívnej dôvere alebo nedôvere, na spoločenskom súhlase či nesúhlase daných činov.

V druhej časti práce nazvanej *Vzájomný vzťah morálky a sociálnej psychiky v motivácii a regulácii ľudského správania* (1, s. 150—293) si kladie autor otázku, v akom vzťahu sa nachádzajú morálka a sociálna psychika ako duchovné regulátory správania a či sa morálka a sociálna psychika vzájomne prelínajú.

V zmysle tradičného stotožňovania sociálnej psychiky s každodenným vedomím sa spravidla rozlišujú dve stránky morálky: ideologická a sociálno-psychická. K ideologickej stránke či úrovni morálky sa vzťahujú systematizované mravné ideály, názory, princípy a k sociálno-psychologickej úrovni sa vzťahuje každodenné mravné vedomie (tradície, obyčaje, pocity, emócie a nálady).

Autor na týchto miestach vyvracia názor, ktorý zamieňa „systematizovanú úroveň morálneho vedomia s etikou, skúmajúcou toto vedomie“. (2, s. 26) Podľa názoru autora „je nesprávne stotožňovať morálne princípy, normy a hodnoty s formami a prostriedkami vedecko-etického poznania, pomocou ktorých sa tieto skúmajú v zmysle objektívnej analýzy; ideologická stránka morálneho vedomia zahŕňa do seba systém ideí, ktoré teore-

tický zdôvodňujú mravné hodnoty konkrétnej triedy či spoločnosti. A pokiaľ ide o sociálno-psychické komponenty morálky, tieto existujú nielen na úrovni empirického mravného vedomia, ale prenikajú do všetkých stránok morálneho vedomia a morálnych vzťahov.“ (1, s. 151, podč. A. K.).

Sociálna psychika teda v tejto súvislosti vystupuje ako neoddeliteľný komponent v procese realizácie morálnych noriem, kde sa predovšetkým prejavujú jej špecifické funkcie. Skúmanie sociálnej psychiky len ako úroveň mravných cieľov, ako nesystematizovanej predtuchy výsledkov činnosti nedovoľuje objasniť zložitú funkcionálnu závislosť medzi morálkou a sociálnou psychikou, pretože „zákony sociálnej psychiky aktívne pôsobia na všetky strany mravných vzťahov, umocňujú, alebo oslabujú imperatívnu silu morálnych noriem“. (1, s. 152)

V. Vičev ďalej konštatuje, že kategória mravných vzťahov má veľký význam pre objasnenie praktickej stránky morálky a jej vzájomného vzťahu k sociálnej psychike, pretože „morálne vzťahy — to je reťaz činov, prejavujúcich sa v správaní a konaní, motivovaných morálnym vedomím a realizujúcich jeho normatívne požiadavky“. (1, s. 240)

Je evidentné, že špecifikum morálnych vzťahov spočíva v tom, že „tieto zachytávajú sféru individuálneho správania a fungujú spolu so všetkými ostatnými ideologickými vzťahmi, prejavujúcimi sa vo všetkých oblastiach spoločenského života [každý spoločenský vzťah môže byť mravným vzťahom, ak jeho nositeľ realizuje potreby morálneho vedomia] a vo fakte, že mravné vzťahy objektívizujú, „spredmetňujú“ morálne hodnoty, existujúce v teoretickom, ako aj v každodennom vedomí, aj v tom, že mravné vzťahy realizujú požiadavky morálnych noriem bez prinútenia zo strany zvlášť-

ných „materiálnych ustanovizní“ ako vôľa celej spoločnosti, nezávislá od sily moci a existujúcej právnej ideológie“. (3, s. 151)

Táto myšlienka plne zodpovedá názoru V. Vičeva, z ktorého vyplýva, že mravné vzťahy predstavujú systém činov, v ktorých sa realizujú fakty mravného vedomia (motívy, zámery, hodnotové orientácie, ideály atď.). A proces takejto realizácie „prebieha v konkrétnej sociálno-psychickej situácii, ktorá modifikuje správanie človeka; činy človeka, organizované na základe princípov spätnej väzby a závislosti od „spotreby špecifickej sociálno-psychologickej informácie nadobúdajú mnohoznačnosť, veľkú variabilitu, ten či onen odklon od morálnych normatívov“. (1, s. 246) A realizácia spoločenských zákonitostí, v danom zmysle aj morálnych, tak nadobúda zložitý charakter. Relatívna samostatnosť sociálno-psychických zákonitostí a ich konkrétna priama podmienenosť mikroprostredím zvädza v mnohých prípadoch k divergencii správania s požiadavkami morálnych noriem.

Posledná časť práce s názvom *Kolektív a mravné správanie osobnosti* (1 s. 294—339) je analýzou otázok mravnej koordinácie skupinového vedomia a sociálno-psychickej klímy v kolektíve. Autor v tejto súvislosti podotýka, že riešenie týchto otázok v súčasnosti nemá len prvoradý teoretický význam, ale aj aktuálny praktický zmysel. „Rozvoj a zavŕšenie socialistických medziľudských vzťahov, ďalší rozvoj socialistického demokraticizmu, umocnenie morálnych stimulov a regulácie správania, ktoré kladú nové požiadavky na pracovné kolektívy, vo veľkej miere potencujú ich výchovné funkcie.“ (1, s. 294)

Každá osobnosť plní svoje spoločenské povinnosti s rôznou mierou sociálnej aktivity v závislosti nielen od svo-

jích túžob, želaní, motivov, subjektivních zástojev, ale aj v závislosti od ideovo-mravných, sociálno-psychologických a iných vzťahov v kolektívoch, v ktorých prebieha jej životná činnosť a v tejto súvislosti, konštatuje V. Vičev, „sociálno-psychologická „klíma“ má stále väčšiu úlohu v systéme podmienok a faktorov, napomáhajúcich úspešné splnenie úloh, všestranný rozvoj schopností a talentu, umocnenie sociálnej uvedomelosti ľudí“. [1, s. 294]

Celkove možno konštatovať, že práca V. Vičeva obsahuje mnohé podnetné a zaujímavé myšlienky a je pre marxisticko-leninskú teóriu morálky prínosom a istým kvalitatívnym krokom vpred, a to tak pri riešení skutočne aktuálnych otázok vzťahu morálky a sociálnej psychiky, ako aj pre jeho seriózný, marxisticko-leninský prístup k riešeniu jednotlivých, a čo je dôležité, málo teoreticky spracovaných problémov etiky.

Anna Klimeková

LITERATÚRA

1. VIČEV, V.: Moraľ i socijalnaja psichika. Moskva 1978.
2. JERMOLIN, V. V. — JERMOLIN, D. V.:

Kommunističeskaja npravstvennosť. Ivanov 1972.

3. PLASKIN, S. M.: Npravstvennyje otnošenija i npravstvennaja potrebnosť. Filosofskije nauki 1972, č. 5.